

**ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ**

**CONCEPTS AND SIGNS OF DISCIPLINARY RESPONSIBILITY OF EMPLOYEES
OF THE STATE BUREAU OF INVESTIGATION**

У статті проаналізовано наукові та нормативні положення, що стосуються дисциплінарної відповідальності працівників Державного бюро розслідувань. Звернуто увагу на те, що служба в Державному бюро розслідувань є державною службою особливого характеру, яка ґрунтується на конституційних принципах верховенства права і відповідає вимогам законності, тобто полягає в усвідомленні і точному виконанні працівниками Державного бюро розслідувань дій з дотримання норм і правил чинного законодавства, службової дисципліни, що є передумовою ефективної і дієвої реалізації Державним бюро розслідувань своїх завдань і функцій. Від ефективного функціонування Державного бюро розслідувань як складової частини публічного управління, спрямованого на задоволення потреб суспільства, залежить реалізація прав, свобод людини і громадянина, послідовний і сталий розвиток країни, впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід на провідні позиції у світі. Проаналізовано етимологію поняття «дисциплінарна відповідальність», досліджено підходи у науковій літературі. Наголошено, що дисципліна у Державному бюро розслідувань є суворим виконанням працівниками Державного бюро розслідувань службових обов'язків, неухильним дотриманням Присяги особами рядового і начальницького складу Державного бюро розслідувань, наказів керівництва, умов укладених з працівниками Державного бюро розслідувань трудових договорів (контрактів), а також вимог законодавчих актів та правил внутрішнього розпорядку, що передбачають можливість притягнення працівників Державного бюро розслідувань до дисциплінарної відповідальності за їх порушення. Визначено, що дисциплінарна відповідальність працівників Державного бюро розслідувань дає підстави визначити її поняття – це встановлена нормами права система заходів дисциплінарного впливу, що виражається в застосуванні компетентними державними органами (їх посадовими особами) визначених законодавством дисциплінарних стягнень до працівників Державного бюро розслідувань за вчинення дисциплінарного проступку з метою забезпечення відновлення порушених прав і свобод у сфері службових правовідносин.

Ключові слова: дисципліна, службова дисципліна, дисциплінарна відповідальність, державний службовець, працівник Державного бюро розслідувань, дисциплінарний проступок, дисциплінарне стягнення.

The article analyzes the scientific and regulatory provisions concerning the disciplinary liability of employees of the State Bureau of Investigation. Attention is drawn to the fact that the service in the State Bureau of Investigation is a public service of a special nature, based on the constitutional principles of the rule of law and meets the requirements of legality, i.e. is the awareness and accurate performance of actions of the State Bureau of Investigation, discipline, which is a prerequisite for effective and efficient implementation of the State Bureau of Investigation of its tasks and functions. The effective functioning of the State Bureau of Investigation as a component of public administration aimed at meeting the needs of society depends on the realization of human and civil rights, consistent and sustainable development, implementation of European

living standards in Ukraine and reaching leading positions in the world. The etymology of the concept of “disciplinary responsibility” is analyzed, the approaches in the scientific literature are investigated. It is emphasized that discipline in the State Bureau of Investigation is strict performance of duties by State Bureau of Investigation employees, strict observance of the Oath by members of the rank and file of the State Bureau of Investigation, management orders, conditions concluded with employees of the State Bureau of Investigation employment contracts acts and rules of procedure, which provide for the possibility of bringing employees of the State Bureau of Investigation to disciplinary responsibility for their violations. It is determined that the disciplinary responsibility of employees of the State Bureau of Investigation gives grounds to define its concept – it is a system of disciplinary measures established by law, which is expressed in the application by the competent state bodies (their officials) of disciplinary sanctions against employees of the State Bureau of Investigation in order to ensure the restoration of violated rights and freedoms in the field of official relations.

Key words: *discipline, service discipline, disciplinary responsibility, civil servant, employee of the State Bureau of Investigation, disciplinary misconduct, disciplinary sanction.*

У сучасних умовах розвитку України як демократичної, незалежної, правової держави, становлення громадянського суспільства, поступового переосмислення національних цінностей, концептуальних ідей і установок, правових положень, реформаційних і трансформаційних процесів особливої значущості набуває функціонування органів, яким законами надаються окремі правоохоронні повноваження. Відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20.05.2015 р. [1], держава взяла на себе обов’язок щодо ефективного реформування судових та правоохоронних органів відповідно до європейських стандартів, у тому числі шляхом утворення нових інституцій. Так, у результаті проведення реформи правоохоронної системи України та оптимізації системи центральних органів виконавчої влади було сформовано новий державний правоохоронний орган, який здійснює правоохоронну діяльність з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції, – Державне бюро розслідувань (далі – ДБР), створення якого передбачено також зобов’язаннями під час вступу до Ради Європи.

Служба в Державному бюро розслідувань є державною службою особливого характеру, яка ґрунтується на конституційних принципах верховенства права і відповідає вимогам законності, тобто полягає в усвідомленні і точному виконанні працівниками ДБР дій з дотримання норм і правил чинного законодавства, службової дисципліни, що є передумовою ефективною і дієвою державної служби у ДБР. Від ефективного функціонування ДБР як складової частини публічного управління, спрямованого на задоволення потреб суспільства, залежить реалізація прав, свобод людини і громадянина, послідовний і сталий розвиток країни, впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід на провідні позиції у світі.

Суспільна важливість завдань, що стоять перед працівниками ДБР, зобов’язує їх до належного та вчасного виконання своїх службових обов’язків, а за порушення вимог чинного законодавства та інших нормативних приписів – життя заходів реагування, в тому числі застосування дисциплінарного впливу та притягнення винних до відповідальності. У зв’язку із цим особливо актуальним у період державотворення та реформувань набувають питання дисциплінарної відповідальності працівників ДБР як важливого засобу забезпечення їх ефективної роботи. Водночас працівники ДБР можуть нести дисциплінарну відповідальність винятково за вчинення дисциплінарного проступку та у чітко визначеному законодавством порядку. Саме тому нині одним із першочергових завдань є здійснення комплексного аналізу особливостей дисциплінарної відповідальності працівників ДБР, а також створення умов для формування єдиного підходу до процедури і механізму притягнення працівників ДБР до дисциплінарної відповідальності. Але повне і всебічне дослідження питань дисциплінарної відповідальності працівників Державного бюро розслідувань є неможливим без характеристики самого поняття «дисциплінарна відповідальність» та виявлення його ознак, а також аналізу співвідношення дисциплінарного проступку та дисциплінарної відповідальності працівників ДБР.

Насамперед слід зазначити, що дисциплінарна відповідальність має конституційне підґрунтя. Так, Основний Закон держави встановлює, що виключно законами України визначаються

засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них (п. 22 ст. 92 Конституції України) [2]. До того ж вищий нормативно-правовий акт України забезпечив коригування на оновлення поглядів щодо сутності та змісту знань про дисциплінарний проступок, відповідних юридичних норм, механізму виникнення, розвитку і припинення адміністративно-деліктних відносин, що склалися під впливом традиційних думок на природу дисциплінарного проступку. З цього приводу В.К. Колпаков слушно зауважує, що «з Конституції України випливає, по-перше, що лише закон визначає поведінку, яка є протиправною, винною та утворює склад дисциплінарного проступку; по-друге, що лише така поведінка – дисциплінарний проступок є підставою дисциплінарної відповідальності; по-третє, що зміст такої відповідальності визначається законом» [3, с. 79].

Звертаючись до етимології поняття «дисциплінарна відповідальність», слід зазначити, що воно складається з правових категорій «дисципліна» та «відповідальність». Домінуючий вплив на розуміння дисциплінарної відповідальності має ключове поняття «дисципліна», воно є похідним і характеризує особливості вказаного виду відповідальності. Відповідно до етимологічного словника слово «дисципліна» (від лат. *disciplina*) було запозичене з латинської мови. Спочатку воно означало галузь наукового знання або навчальний предмет («навчання», «виховання») [4, с. 78], згодом набуло дещо іншого сенсу – «строгий порядок», «стриманість», «обов'язкове підпорядкування правилам, встановленим керівництвом» [5]. Тобто у загальному сенсі дисципліна – це «точне й неухильне дотримання порядку, правил поведінки, діяльності всіма членами колективу» [6, с. 287], інакше кажучи, дисципліна є одним з елементів регулювання поведінки особи. Наявність різних тлумачень цієї дефініції свідчить про відсутність єдиного загальноновизнаного поняття. До складу поняття «дисципліна» входять два взаємопов'язані обов'язкові елементи:

– по-перше, наявність певної системи правил, вимог, норм, стандартів, обов'язків тощо поведінки людей;

– по-друге, практичне дотримання (фактичне виконання) цих правил усіма обов'язковими суб'єктами, яким вони адресовані. Відсутність будь-якої з цих ознак виключає саме поняття дисципліни у соціумі. Таким чином, основоположним пунктом дисципліни у ДБР є певний порядок, тобто сукупність нормативних встановлених правил (вимог, норм, стандартів, обов'язків тощо) поведінки, додержання яких вимагається від працівників ДБР.

Водночас О.І. Гарасимів, узагальнюючи позиції вчених щодо суті і змісту дисципліни, визначає нечіткість наданих ними понять такого соціально-правового феномена, адже в них фрагментарно фіксуються зв'язки та відносини дисципліни з іншими явищами суспільно-державного життя: «законністю і правопорядком, із самодисципліною працівників, з принципами організації та діяльності державного апарату; роллю державної дисципліни у вирішенні завдань, що стоять перед суспільством та державою; з питанням про коло суб'єктів дисципліни тощо» [7, с. 141]. Безспірним є взаємозв'язок дисципліни із зазначеними правовими та соціальними категоріями і явищами.

Як правова категорія дисципліна заснована на основоположному принципі державного і суспільного життя – законності, оскільки вона формується під активним впливом правових норм, які закріплені в законах та інших нормативно-правових актах. За твердженням В.А. Глухвері, більшість учених схиляється до такого визначення поняття «законність»: це сукупність демократичних нормативно-правових актів та їх суворе дотримання і виконання всіма суб'єктами суспільних відносин [8, с. 120]. Дисципліна нерозривно пов'язана із законністю, і навіть може розглядатися як важливий засіб забезпечення законності й правопорядку в державі, суспільстві і публічному управлінні.

В інституціональному аспекті дисципліну в публічному управлінні характеризують як сукупність норм, правил, процедур, вимог, які вироблені й затверджені в управлінській системі і підлягають виконанню кожним, хто є її суб'єктом. У цьому аспекті дисципліна розглядається як «фактична поведінка персоналу органів державної влади та органів місцевого самоврядування, яка відображається в управлінських рішеннях і діях, а також в управлінському (службовому) спілкуванні. Вона формує такі основні показники державного управління: системність, результативність, ефективність, раціональність» [9, с. 180–181]. Тобто у «прив'язці» дисципліни до публічного управління акцент зроблений на суб'єктах публічного адміністрування, які мають дотримуватись її.

Що стосується розуміння службової дисципліни, то в адміністративно-правовій літературі її визначають як «встановлену в державних органах для окремої категорії (державних службовців) дисципліну праці, яка полягає в дотриманні загальних і спеціальних обов'язків, прав,

а також заборон і обмежень, встановлених Конституцією і законодавством України, статутами, положеннями, нормативними актами міністерств і відомств, контрактами, наказами керівників, що видаються у межах їх повноважень» [10, с. 10]. І.П. Голосніченко розглядає поняття «службова дисципліна» як «стан суспільних відносин, що характеризуються додержанням державними службовцями положень законодавства та належним виконанням покладених на них службових повноважень» [11, с. 226]. Ю.В. Ковбасюк так само наголошує, що дисципліна – це «стан суспільних відносин, що характеризується виміром реалізації відповідним суб'єктом, у тому числі й державними службовцями своєї службової компетенції. Компетентність державного службовця свідчить про його рівень службової дисципліни» [12, с. 93]. Ю.М. Старілов вважає, що службова дисципліна виявляється у «правильному, своєчасному, неухильному і законному виконанні всіма державними службовцями посадових обов'язків, установлених нормативно-правовими актами, правилами внутрішнього трудового розпорядку, посадовими інструкціями, наказами начальників державних органів» [13, с. 267]. Існують і погляди на службову дисципліну як на: «сумлінне і відповідальне виконання функцій, прав, обов'язків і повноважень на обійманій посаді державного службовця» [9, с. 182]; «сукупність нормативно встановлених обов'язків, обмежень, прав, що підлягають чіткому й усвідомленому виконанню, дотриманню та реалізації державними службовцями у зв'язку із зайняттям ними тієї чи іншої посади державної служби України» [14, с. 14]. К.О. Голікова під службовою дисципліною розуміє «неухильне додержання (виконання) вимог, передбачених законодавчими та підзаконними актами, насамперед з питань проходження служби, у тому числі контрактами (договорами) про працю, а також усними наказами (вказівками, розпорядженнями) керівників та начальників усіх рівнів, додержання обмежень і заборон, встановлених законодавством, реалізацію наданих прав у межах та в порядку, передбаченому законодавством» [15, с. 110]. О.Д. Новак пропонує дефініцію «службова дисципліна державного службовця» – «дотримання норм чинного законодавства, додержання присяги державного службовця, у тому числі контрактами (договорами) про працю, а також усними наказами (вказівками, розпорядженнями) керівників та начальників усіх рівнів, додержання обмежень і заборон, встановлених законодавством, реалізацію наданих прав у межах та в порядку, передбаченому законодавством» [15, с. 110]. О.Д. Новак пропонує дефініцію «службова дисципліна державного службовця» – «дотримання норм чинного законодавства, додержання присяги державного службовця, у тому числі контрактами (договорами) про працю, а також усними наказами (вказівками, розпорядженнями) керівників та начальників усіх рівнів, додержання обмежень і заборон, встановлених законодавством, реалізацію наданих прав у межах та в порядку, передбаченому законодавством» [15, с. 110]. О.Д. Новак пропонує дефініцію «службова дисципліна державного службовця» – «дотримання норм чинного законодавства, додержання присяги державного службовця, у тому числі контрактами (договорами) про працю, а також усними наказами (вказівками, розпорядженнями) керівників та начальників усіх рівнів, додержання обмежень і заборон, встановлених законодавством, реалізацію наданих прав у межах та в порядку, передбаченому законодавством» [15, с. 110]. О.Д. Новак пропонує дефініцію «службова дисципліна державного службовця» – «дотримання норм чинного законодавства, додержання присяги державного службовця, у тому числі контрактами (договорами) про працю, а також усними наказами (вказівками, розпорядженнями) керівників та начальників усіх рівнів, додержання обмежень і заборон, встановлених законодавством, реалізацію наданих прав у межах та в порядку, передбаченому законодавством» [15, с. 110].

Таким чином, дисципліна у Державному бюро розслідувань є суворим виконанням працівниками ДБР службових обов'язків, неухильним дотриманням Присяги особами рядового і начальницького складу ДБР, наказів керівництва, умов укладених з працівниками ДБР трудових договорів (контрактів), а також вимог законодавчих актів та правил внутрішнього розпорядку, що передбачають можливість притягнення працівників ДБР до дисциплінарної відповідальності за їх порушення. Отже, *дисципліна у ДБР* – це система правил поведінки, визначених чинним законодавством і внутрішніми нормативними документами у сфері діяльності ДБР, дотримання яких є обов'язком працівників ДБР, а за їх порушення передбачено можливість притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Для визначення поняття «дисциплінарна відповідальність працівників ДБР» слід проаналізувати і другий складний поняття, а саме категорію «відповідальність». Така необхідність викликана й тим, що в теорії права та галузевих правових науках не склалося єдиної, загальновищаної думки щодо відповідного питання, що продовжує привертати увагу дослідників.

Насамперед слід зазначити, що відповідальність – загальносоціологічна категорія, яка виражає свідоме ставлення особи до вимог суспільної необхідності, обов'язків, соціальних завдань, норм і цінностей. Відповідальність означає усвідомлення суті та значення діяльності, її наслідків для суспільства і соціального розвитку, вчинків особи з погляду інтересів суспільства або певної групи. На сучасному етапі розвитку суспільства уявлення про відповідальність носять особистісно орієнтовану спрямованість. Відповідальність як багатовимірний, поліструктурний

соціальний феномен і обов'язковий атрибут суспільних відносин, його регулятор на всіх стадіях існування суспільства, вивчається різними галузями наук, головним чином, у рамках предмета кожної з них [18, с. 131]. Н.В. Гришина наголошує на тому, що з точки зору соціального механізму відповідальність базується на формуванні та нормативному закріпленні певних дій суб'єктів суспільних відносин як обов'язків, а також на можливості застосування соціального примусу (в різних формах) у разі невиконання цих обов'язків [18, с. 133].

Аналізуючи відповідальність як універсальне явище, присутнє в різних сферах життя, К. Муздибаєв узагальнив свої пошуки щодо аналізу етимології поняття «відповідальність». Науковець зазначає, що «за виключенням окремих відтінків, значення слова «відповідальність» у багатьох мовах світу (англійській, німецькій, французькій та російській) співпадає і пов'язане з виконанням обов'язку та необхідністю звітувати за це» [19, с. 9]. Великий тлумачний словник сучасної української мови також тлумачить термін «відповідальність» як «покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, дії, вчинки, слова» [6, с. 177]. Отже, із загальносоціологічних позицій відповідальність – це те, за що особа несе відповідальність, тобто це здатність суб'єкта (особи, групи осіб чи організації) звітувати або адекватно відповідати за те, що йому доручено або за те, що він взяв на себе сам, перед собою або своїм оточенням. Своєю чергою безвідповідальність тягне за собою осуд або покарання. Тому професійна діяльність або соціальна роль будуть частково визначатися з точки зору пов'язаних з нею обов'язків, з необхідністю робити звіт про свою поведінку.

Як уже зазначалося, поняття «відповідальність» використовується у практичній діяльності, а також у багатьох суспільних науках, у тому числі в юриспруденції. Однак термін «відповідальність» нині є доволі невизначеним і з точки зору юридичної науки. Якщо прийняти термін «відповідальність» у його широкому змісті, у якому він застосовується у повсякденному житті, у філософській літературі і навіть у побуті юристів, «губиться специфіка юридичного розуміння відповідальності і виникає потреба в уточненні дефініції, що позначає те, що нині включається в поняття «відповідальність» в юридичному змісті. Необхідність спеціального юридичного поняття відповідальності нехай і самого загального дозволять відмежовувати відповідальність у юридичному сенсі від інших явищ, позначених тим же словом, оскільки воно означає один із визначальних інститутів права» [20, с. 558]. Юридична відповідальність як вид соціальної відповідальності є основою гарантування, забезпечення реалізації та захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні. Сфера дії юридичної відповідальності визначається межами суспільних відносин, які повинні бути врегульовані нормами права. Що стосується визначення юридичної відповідальності, у спеціалізованій літературі є багато різноманітних поглядів, адже вона є тією правовою категорією, яка «постійно перебуває у динамічному розвитку, що залежить від світоглядної основи сучасного праворозуміння та множинності методологічних підходів» [21, с. 10]. Тому й дотепер у науковому середовищі триває дискусія про двоаспектність розуміння юридичної відповідальності та доцільність виокремлення її позитивного різновиду. Більшість науковців пов'язують юридичну відповідальність виключно з протиправною поведінкою, правопорушенням, що тягне за собою негативні наслідки – покарання, санкції, державний примус. Йдеться про негативну (ретроспективну) юридичну відповідальність, а правомірні дії суб'єктів у дефініцію правової відповідальності не включені.

Аналізуючи сучасне розуміння сутності юридичної відповідальності, Л.І. Каленіченко обґрунтовує можливість розглядати її і як негативне явище, реакцію держави на протиправну поведінку суб'єкта права, і як позитивне явище, правомірну поведінку, свідоме, добровільне виконання суб'єктами права обов'язків, передбачених юридичними нормами [22, с. 29], із чим варто погодитися. На користь позиції вчених, які відстоюють факт існування позитивної (перспективної) юридичної відповідальності, свідчать також спільні ознаки, притаманні обом різновидам юридичної відповідальності і характеризують її як єдине явище. Таким чином, юридична відповідальність є «специфічним різновидом соціальної відповідальності, але не в розумінні тільки як покарання за правопорушення, а в повному обсязі – як державно-правового контролю за суспільними відносинами, урегульованими специфічними правовими нормами. Соціальна цінність юридичної відповідальності полягає не тільки в попереджувальній та охоронній функціях, але й у активному стимулюванні соціально корисних видів правомірної поведінки» [18, с. 134].

Зазначене повною мірою стосується дисциплінарної відповідальності, яка найчастіше визначається через поняття юридичної відповідальності, тобто як вид юридичної відповідальності, якому властиві загальні особливості, а також ціла низка специфічних ознак, які дають можли-

вість конкретизувати, відрізнити дисциплінарну відповідальність від інших її видів (кримінальної, адміністративної, цивільно-правової, конституційної, матеріальної тощо).

У науковій та навчальній літературі дисциплінарна відповідальність тлумачиться як «накладення передбачених законом дисциплінарних стягнень на державного службовця за порушення ним службової дисципліни» [12, с. 93]. Т.О. Коломоєць визначає дисциплінарну відповідальність як «врегульовані нормами права відносини між державою, в особі її компетентних органів і посадових осіб, та державними службовцями, що виникають на підставі вчинення ними службових правопорушень і виражені в застосуванні до винних осіб заходів державного примусу, а також характеризуються засудженням правопорушника та протиправного діяння з боку держави та суспільства з метою попередження та недопущення в майбутньому інших правопорушень» [23, с. 142]. О.І. Миколенко вважає дисциплінарну відповідальність «заходом державного примусу, який настає у разі вчинення порушення, полягає в обов'язку особи на підставі рішення компетентного органу зазнати певних позбавлень, обмежень матеріального й морального характеру» [24, с. 246]. С.Г. Стеценко пропонує поняття дисциплінарної відповідальності державного службовця розуміти як «застосування до особи, яка здійснила порушення службової дисципліни, певних дисциплінарних стягнень» [25, с. 156]. Ю.Г. Кальнищ, Т.М. Лозинська, В.І. Тимцуник наголошують на тому, що дисциплінарна відповідальність – це «застосування заходів дисциплінарного впливу в порядку службового підпорядкування за вини порушення правил державної служби, що не підпадають під дію кримінальної відповідальності. Вона визначена на загальних засадах для всіх громадян. Поряд із цим характер професійної діяльності державних службовців передбачає певні особливості регулювання їх відповідальності. Для державних службовців установлено підвищену відповідальність, домірність відповідальності обійманій посаді, санкції, що можуть бути застосовані тільки до них (наприклад, попередження про неповну службу відповідність, затримання присвоєння чергового рангу тощо)» [26]. Л.О. Остапенко вважає дисциплінарну відповідальність частиною адміністративного права, розглядаючи дисциплінарну відповідальність державних службовців як основний вид дисциплінарного примусу в рамках службових правовідносин [27, с. 79–80]. Так, у наведених визначеннях акцентується увага на примусових правових наслідках для порушника службової дисципліни, а під дисциплінарною відповідальністю розуміється відповідальність за вчинення дисциплінарного проступку, здійснювана шляхом застосування до винного дисциплінарних стягнень уповноваженими на те суб'єктами. Окрім того, викладене свідчить про те, що універсального поняття дисциплінарної відповідальності, яке охоплює всі сторони цієї складної правової конструкції, не запропоновано, однак зроблені спроби визначити її особливості, що дозволяють відмежовувати дисциплінарну відповідальність від інших видів юридичної відповідальності.

В адміністративно-правовій літературі виділяють загальні ознаки, притаманні дисциплінарній відповідальності, а саме: «1) підставою дисциплінарної відповідальності є дисциплінарний проступок; 2) за вчинення дисциплінарного проступку передбачене накладення дисциплінарного стягнення; 3) дисциплінарне стягнення застосовує уповноважений на те орган (посадова особа) в порядку підлеглих; 4) межі «дисциплінарної влади» цього органу (посадової особи) чітко встановлено правовими нормами; 5) особа, на яку накладено дисциплінарне стягнення, може оскаржити його у встановленому порядку; 6) за один дисциплінарний проступок може бути накладено лише одне дисциплінарне стягнення» [28, с. 197]. Таким чином, аналіз загальних характерних ознак дисциплінарної відповідальності дозволяє зробити висновок, що дисциплінарна відповідальність – це самостійний вид юридичної відповідальності, який може бути визначений як одна з форм державного примусу (т.зв. дисциплінарний примус, який виражається в застосуванні спеціально уповноваженим органом дисциплінарних стягнень до державного службовця, який вчинив дисциплінарний проступок і характеризується настанням несприятливих для нього наслідків.

Для категорії працівників ДБР, які є державними службовцями, засади дисциплінарної відповідальності регулюються Законом України від 10.12.2015 р. «Про державну службу» [29], а також визначаються посадовою інструкцією та іншими нормативно-правовими актами у сфері державної служби. Проте на осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів та працівників інших органів, яким присвоюються спеціальні звання, якщо інше не передбачено законом, поширюється дія Дисциплінарного статуту Національної поліції України [30] з урахуванням особливостей, визначених Законом України від 12.11.2015 р. «Про Державне бюро розслідувань» [31], Положення «Про проходження служби особами рядового та начальницького складу Державного бюро розслідувань», затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. [32], а також інші нормативно-правові акти. Окрім цього, якщо вести мову саме про держслуж-

бовців, то стосовно них може застосовуватися дисциплінарна відповідальність не тільки за порушення трудової (службової) дисципліни, а й за порушення, зокрема, антикорупційного законодавства, що є цілком закономірним, адже держслужбовці виступають особливою підгрупою суб'єктів (у групі спеціальних суб'єктів) у структурі суб'єктів, які підлягають відповідальності за вчинення корупційних діянь суспільно небезпечного чи суспільно шкідливого характеру [33, с. 2014].

Спеціальна дисциплінарна відповідальність (у т.ч. і працівників ДБР) відрізняється від загальної дисциплінарної відповідальності більш широким змістом дисциплінарних проступків і суворішими санкціями, розширеним переліком стягнень. Диференціація правового регулювання дисциплінарної відповідальності працівників зумовлена об'єктивними підставами: специфікою трудових функцій окремих категорій працівників та негативними наслідками для суспільства загалом, які можуть настати у разі невиконання або неналежного виконання працівниками покладених на них трудових обов'язків. На працівників, які несуть дисциплінарну відповідальність за статутами, положеннями та іншими актами законодавства про дисципліну, дисциплінарні стягнення можуть накладатися не тільки органом, який має право прийняття і звільнення з роботи, а й вищестоящими органами. До специфічних рис дисциплінарної відповідальності належить також процедура її застосування [34].

Слід констатувати, що дисциплінарна відповідальність працівників ДБР поділяється на два види:

1) загальнотрудову дисциплінарну відповідальність, що встановлюється відповідно до норм КЗпП України та Правилами внутрішнього трудового розпорядку в ДБР;

2) спеціальну службово-дисциплінарну відповідальність, яка лежить в площині застосування спеціального законодавства України у сфері діяльності ДБР.

Таким чином, спеціальна службово-дисциплінарна відповідальність працівників ДБР характеризується наявністю спеціального суб'єкта дисциплінарного проступку, особливим характером дисциплінарного проступку, спеціальними видами дисциплінарних стягнень, особливим порядком застосування дисциплінарного стягнення, специфічною процедурою оскарження.

Працівники ДБР, до яких належать державні службовці й особи рядового і начальницького складу, – це особлива категорія працівників, які виконують завдання і функції держави, а тому умови і порядок притягнення їх до дисциплінарної відповідальності також носять спеціальний характер. Головною особливістю службово-дисциплінарної відповідальності є те, що її суб'єкти перебувають у відносинах підпорядкованості. Особа, що вчинила дисциплінарний проступок, є підлеглою щодо органу або посадової особи, що застосовує захід дисциплінарного впливу. При цьому варто зауважити, що суб'єктами такої дисциплінарної відповідальності можуть бути тільки фізичні особи.

Дисциплінарна відповідальність працівників ДБР настає за вчинення дисциплінарного проступку. Тому важливо визначити суть дисциплінарного проступку як підстави притягнення працівників ДБР до дисциплінарної відповідальності, оскільки на цій основі можна належним чином зрозуміти значення дисциплінарної відповідальності як одного з ефективних засобів забезпечення службової дисципліни, зміцнення законності, в покращенні якості роботи правоохоронних органів і посиленні захисту прав працівників ДБР та інтересів держави.

За загальним правилом, юридична відповідальність має три підстави: а) нормативну (систему регулюючих її правових норм); б) фактичну (неправомірні діяння суб'єктів права); в) процесуальну (акти суб'єктів влади про застосування санкцій правових норм до конкретних суб'єктів) [35, с. 517]. Треба також погодитися з позицією науковців, які наголошують на тому, що «застосування дисциплінарної відповідальності до державних службовців можливе за наявності фактичної, юридичної та процесуальної підстав» [36, с. 166], що цілком прийнятно і до працівників ДБР. Однак ці підстави мають бути нормативно закріплені задля уникнення неоднозначності у розумінні таких правових категорій, як «дисциплінарна відповідальність працівників ДБР», «дисциплінарний проступок працівників ДБР», «дисциплінарне стягнення працівників ДБР».

Отже, для настання дисциплінарної відповідальності працівників ДБР можна віднести:

– по-перше, правові підстави, тобто сукупність спеціальних нормативно-правових актів, які містять, з одного боку, вимоги, що висувуються до працівників ДБР як спеціальних суб'єктів відповідальності, а з іншого – заходи дисциплінарного примусу за їх порушення;

– по-друге, необхідною є фактична підстава – вчинення дисциплінарного проступку;

– по-третє, процесуальна підстава – наявність правозастосовного акта рішення компетентного органу, яким накладається дисциплінарне стягнення.

Таким чином, *дисциплінарна відповідальність працівників ДБР характеризується такими специфічними ознаками:*

1) вона врегульована нормами адміністративного права, поряд із якими можуть застосовуватись норми трудового права, що містяться у національному законодавстві (спеціальних нормативно-правових актах, які визначають засади дисциплінарної відповідальності працівників ДБР);

2) підставою її застосування є дисциплінарний проступок;

3) вона полягає в застосуванні до винних спеціальних заходів дисциплінарного примусу;

4) суб'єктами, до яких застосовується, є працівники ДБР (особи рядового і начальницького складу, державні службовці та особи, які уклали трудовий договір (контракт) із ДБР);

5) за один дисциплінарний проступок накладається лише одне дисциплінарне стягнення;

6) дисциплінарне стягнення застосовується уповноваженим компетентним органом (посадовою особою) в порядку підлеглості (Дисциплінарна комісія);

7) порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності врегульовано спеціальними адміністративно-процесуальними нормами;

8) особа, щодо якої застосовано дисциплінарне стягнення, може оскаржити його у судовому або адміністративному порядку (вищій посадовій особі – Директору ДБР).

Проведений аналіз специфічних ознак дисциплінарної відповідальності працівників ДБР дає підстави визначити її поняття – це *встановлена нормами права система заходів дисциплінарного впливу, що виражається в застосуванні компетентними державними органами (їх посадовими особами) визначених законодавством дисциплінарних стягнень до працівників ДБР за вчинення дисциплінарного проступку з метою забезпечення відновлення порушених прав і свобод у сфері службових правовідносин.*

Список використаних джерел:

1. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 : Указ Президента України від 20.05.2015 р. № 276. *Офіційний вісник Президента України*. 2015. № 13. Ст. 864.

2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Колпаков В.К. Дисциплінарна відповідальність державних службовців: еволюція стандартного регулювання. *Юридичний журнал «Право України»*. 2016. Випуск № 9. С. 79–90.

4. Етимологічний словник української мови у 7-ми т. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні / редкол. О.С. Мельничук та ін. Т. 2 (Д–Копці). Київ : Наукова думка, 1985. 572 с.

5. Семенов А.В. Этимологический словарь русского языка. Серия «Русский язык от А до Я». Москва : «ЮНВЕС», 2003. 704 с. URL: <http://evartist.narod.ru/text15/008.htm>.

6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

7. Гарасимів О.І. Дисциплінарна відповідальність працівників органів внутрішніх справ України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 138–145.

8. Адміністративна діяльність Національної поліції : навчальний посібник / кол. авт. ; кер. авт. кол. к.ю.н., засл. юрист України В.А. Глуховець. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 248 с.

9. Рубцов В.П., Перинська Н.І. Державне управління та державні установи : навчальний посібник для дистанційного навчання / За ред. Ю.П. Сурміна. Київ : Університет «Україна», 2008. 440 с.

10. Соціологічно-правові аспекти зміцнення службової дисципліни в органах внутрішніх справ України : навчально-методичний посібник / М.І. Ануфрієв та ін. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2000. 164 с.

11. Державна служба: організаційно-правові основи і шляхи розвитку / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. Київ : Видавничий Дім «Ін-Юре». 1999. 272 с.

12. Державна служба : підручник : у 2 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; редкол.: Ю.В. Ковбасюк (голова), О.Ю. Оболенський (заст. голови), С.М. Серьогін (заст. голови) та ін. Київ; Одеса : НАДУ, 2013. Т. 2. 348 с.

13. Старилон Ю.Н. Курс общего административного права. В 3-х т. Т. 2 : *Государственная служба. Управленческие действия. Правовые акты управления. Административная юстиция*. Москва : Норма, 2002. 600 с.

14. Греков І.П. Особливості правового регулювання праці державних службовців : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.05. Суми : Сумський державний університет, 2003. 20 с.
15. Голікова К.О. Дисципліна та законність в державному управлінні: поняття та способи їх забезпечення. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 110–113.
16. Новак О.Д. Службова дисципліна державного службовця: сутність, ознаки, засоби забезпечення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2015. Вип. 75. С. 139–145.
17. Дисциплінарна відповідальність державних службовців : практичний посібник / М. Канавець, Ю. Лихач, С. Іголкін, І. Рошин, Д. Трипольський ; за заг. ред. К.О. Ващенко. Київ : Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу, 2017. 68 с.
18. Гришина Н.В. До розуміння соціальної сутності адміністративної відповідальності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 32. С. 130–134.
19. Муздыбаев К. Психология ответственности : монография / Под ред. В.Е. Семенова. Ленинград : Наука, 1983. 240 с.
20. Венгеров А.Б. Теория государства и права : учебник для юридических вузов. Москва : Новый Юрист, 1998. 622 с.
21. Зелена І.В. Юридична відповідальність: підходи до розуміння. *Повітряне і космічне право*. Київ, 2012. № 2 (23). С. 10–15.
22. Каленіченко Л.І. Сучасне розуміння сутності юридичної відповідальності в правовій думці. *Право і Безпека*. 2015. № 3 (58). С. 26–31.
23. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ : «Юрінком Інтер», 2011. 576 с.
24. Миколенко А.И. Административный процесс и административная ответственность в Украине : учебное пособие. Харьков : «Одиссей», 2004. 272 с.
25. Стеценко С.Г. Адміністративне право України : навчальний посібник. Вид. 3-тє, перероб. та доп. Київ : Атіка, 2011. 624 с.
26. Публічне управління та адміністрування : навчальний посібник / Кальниш Ю.Г., Лозинська Т.М., Тимцуник В.І. Полтава : РВВ ПДАА, 2015. 280 с. URL: https://pidru4niki.com/81316/menedzhment/vidpovidalnist_publichnomu_administruvanni#393.
27. Остапенко Л.О. Стан адміністративної відповідальності за порушення законодавства в галузі охорони праці в Україні. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія: юридичні науки*. 2015. № 824. С. 77–84.
28. Адміністративне право України : підручник / Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, О.В. Дьяченко та ін. ; за ред. Ю.П. Битяка. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
29. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.
30. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15.03.2018 р. № 2337-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 29. Ст. 233.
31. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 р. № 794-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 6. Ст. 55.
32. Про затвердження Положення про проходження служби особами рядового та начальницького складу Державного бюро розслідувань : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 743. *Офіційний вісник України*. 2020. № 69. Ст. 2220.
33. Hladky V.V. The Structure of the System of Corruption Crime Subjects according to the Legislation of Ukraine. *Path of Science*. 2019. Vol. 5(4). P. 2008–2021.
34. Трудове право України : підручник / За загальною редакцією М.І. Іншина, В.Л. Костюка, В.П. Мельника. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 472 с. URL: https://pidru4niki.com/89448/pravo/ponyattya_oznaki_osnovni_vidi_distsiplinarnoi_vidpovidalnosti
35. Бахрах Д.Н., Росийский Б.В., Стариков Ю.Н. Административное право : учебник для вузов. 2-е изд., изм. и доп. Москва : Норма, 2005. 800 с.
36. Корнута Л.М. Характеристика видів дисциплінарних стягнень, що застосовуються до державних службовців в Україні, та визначення напрямів їх удосконалення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 25. С. 162–167.